

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Залужна О. О. Лексико-стилістичні та структурно-синтаксичні особливості привативних дієслів в англійській та українській мовах: Монографія. Вінниця: ТОВ «Твори», 2019. 316 с. DOI: <http://dx.doi.org/10.31558/mono/2019.978-966-949-161-9>
2. Назарова Р. З. Функционирование глаголов с окказиональным значением движения в современном английском языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02. М., 1982. 30с.
3. Филлмор Ч. Дело о падеже. *Зарубежная лингвистика*. Пер. с фр. / Под ред., Е. Н. Савинна. М. : Прогресс 1999. С. 127–258.
4. Fellbaum K. English Verbs as a Semantic Net. *Word-Net: Lexical Database*. Revised August, 1993. 86 p.
5. Янінська Н. Соматична лексика як об'єкт вивчення в іншомовній аудиторії. *Львівський національний університет імені Івана Франка Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2008. Вип. 3. С. 211–213
6. Словник української мови. URL : <https://www.slovnuk.ua/index.php?sword=%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B5%D1%84%D0%B0%D0%BA%D1%82> (дата звернення : 08.10.2019).
7. Oxford English Dictionary. URL : <https://en.oxforddictionaries.com/> (дата звернення : 01.10.2019).

УДК 821.161.2.09

МЕТОДОЛОГІЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО В ДОСЛІДЖЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

В. В. Монастирська, В. А. Просалова

Анотація. У статті автором узагальнено специфіку літературознавчої методології М. Грушевського як дослідника української літератури. Виявлено, що вчений удавався до методології культурно-історичної школи, застосовував сукупність методів для визначення самобутності української літератури та літературних впливів на її розвиток. В арсеналі вченого – порівняльно-історичний, історико-системний, порівняльно-типологічний методи дослідження. М. Грушевський реалізував системний підхід до вивчення літератури.

Ключові слова: література, метод дослідження, методологія, системний підхід.

Аналіз оригінального письменства М. С. Грушевський розпочав з аналізу слова «О Законе и Благодати». Підставу для цього дає не тільки те, що «Слово» привернуло до себе увагу вченого «своїми літературними прикметами і особливо для нас цінне, як одно з найбільш літературних, високо артистичних речей» [6, с. 89], а й тим, що його автор «творить річ єдину в своєму роді, яка не повторюється більше і зістається вічним набутком скарбниці не тільки нашої, але і світової» [6, с. 77]. Автор «Слова», як зазначає М. С. Грушевський, є своєрідним «покажчиком освіти, талантів і настроїв людей сього покоління, людей місцевих, бо те, як автор говорить про Русь, про руський нарід, про його минувшину, не лишає сумніву, що пише се русин» [6, с. 90].

Цілком імовірно, що авторство «Слова» має для М. С. Грушевського принципове значення, оскільки воно в науковому пошуку «виводить» його на питання про виникнення української літератури. Саме тому не можна не погодитись із С. К. Росовецьким, який підготував примітки до другого тому «Історії української літератури» щодо аналізованого М. С. Грушевським явища анонімності та псевдоанонімності творів давньої літератури. «Грушевський розглядає їх як даність» [6, с. 92], – відзначає дослідник, погоджуючись із думкою сучасних літературознавців, що ці явища походять від неписаного середньовічного кодексу письменницької праці.

Мета статті – визначити методи дослідження історії української літератури, новаторство М. С. Грушевського в осмисленні літературних фактів і явищ.

Одним із найбільш гострих та актуальних концептуальних питань у сучасному грушевськознавстві є визначення специфіки наукового інструментарію М. С. Грушевського-літературознавця. На наше переконання, вчений використав принципи аналізу літературних явищ, що є притаманними для культурно-історичної школи, яка стала однією з основ для

становлення літературної компаративістики. Так, зокрема, з'ясовуючи особливості походження циклічної будови українського народного епосу, М. С. Грушевський застосував генетично-контактний принцип, що ґрунтується на врахуванні генетичних і контактологічних аспектів дослідження. Під час аналізу значної кількості фактологічного матеріалу вченим було відкинуто гіпотезу щодо появи народного епосу внаслідок шкільного впливу XVI–XVIII ст., потім балканського, Центрально-Подунайського, доки він не дійшов висновку, що всі вони «лише впливали на слов'янський фольклор, збагачували його новими ідеями, кристалізували його виразніше, але не сотворили наново» [3, с. 1].

М. С. Грушевський також використав порівняльно-типологічний принцип, яким послуговується порівняльне літературознавство. Сутність зазначеного принципу головним чином полягає у співвіднесенні літературних явищ на синхронічній площині з метою виявлення між ними тематичних, образних, жанрових і стильових відмінностей та подібностей, встановленні їх ближніх і віддалених контекстів та групуванні цього історико-літературного матеріалу. Порівняльно-типологічний принцип активно використовувався вченим під час аналізу оригінального письменства XI–XII та XII–XIII століть.

Доцільно зауважити, що провідну роль у дослідженні вченим історії української літератури відіграв історико-системний принцип. Так, М. С. Грушевський досліджував українську літературу в якості цілісної і нерозривної системи, що функціонує за певними законами. Вивчаючи питання виникнення української літератури та стежачи за безперервністю її розвитку, вчений був змушений прийти до системного методу, який дозволяв йому обґрунтувати наявність української нації. Цей принцип був реалізований у розробці М. С. Грушевським періодизації давньої української літератури. Вчений не поділяв думку офіційного літературознавства і навіть деяких колег (наприклад, М. Зерова, М. Петрова) про те, що українська література бере свій початок у XVI і навіть у XVIII ст.

Праця М. С. Грушевського, написана в 1920-х роках, за його словами, постала як поширення та розвиток його концепції «Історії України-Русі». Основним принципом аналізу в ній став історизм. Саме тому Л. Білецький зараховував літературознавчу спадщину М. С. Грушевського до історичної школи, вбачаючи у ній ознаки теорії соціологічної інтерпретації поетичного твору, теорії літературної діалектики та еволюції. У свою чергу, М. Наєнко назвав підхід М. С. Грушевського культурно-історичним напрямом в історичній школі, а Я. Гарасим – домінантою в дослідженні історії літератури та фольклору М. С. Грушевського вважав методологію культурно-історичної школи, певною мірою збагачену елементами міфологічно-порівняльної, антропологічної, психологічної і насамперед школи генетичної соціології. П. Кононенко назвав значною заслугою М. С. Грушевського відкриття генетичних основ специфічних ознак української словесності як самодостатньої системи, а Т. Лугова наголошує на історико-системному та порівняльно-історичному методах.

У праці М. С. Грушевського постала концепція самобутності української літератури та її специфіки, зумовленої історично сформованою національною ментальністю українців. Одним із важливих завдань М. С. Грушевського-літературознавця і його «теоретичною формулою» було довести генетичний зв'язок давньої української літератури зі «старою» культурою, «відтворити неперервну тканину духового життя нашого народу» [7, с. 14], а також довести існування підстав та можливостей окремого українського розвитку, паралельно з великоруським, однак окремо від нього.

М. С. Грушевський визнав заслугу порівняльно-літературних, культурних та соціологічних дослідів. Учений звертався до оперування літературою за допомогою фольклору, а також оперував у фольклорному матеріалі аналогіями, своїми та чужими літературними паралелями, які поєднують усну і писемну творчість, уводячи її у загальносвітовий літературний процес. Слідом за І. Я. Франком, М. С. Грушевський об'єднав усну творчість і писемну літературу в синтетичне поняття української словесності,

наголосивши на безперервності цієї єдності. Для вченого словесна творчість була морем, яке розлилося по всій території розселення українців, відбиваючи різні течії й впливи. Усі літературні пам'ятки, як наголошував учений, повинні бути простудійовані задля з'ясування загальної еволюції давньої літератури, її відносин до усної словесності і зв'язків з нею, її соціального і культурного підґрунтя, з одного боку, а з другого – «її становища супроти літератури і традиції позаукраїнської» [6, с. 89].

З метою пояснення складності процесу взаємозбагачення та взаємної кореляції фольклору і літератури, а також їхнього колообігу М. С. Грушевський використав схему, яку в загальних рисах було подано І. Я. Франком. Спершу вчений окреслив коло ідей та образів книжної літератури, характеризуючи її форми та оцінюючи ступінь її оригінальності. М. С. Грушевський також простежив те, як ідеї, образи, теми та форми переходили усним шляхом до народу, поєднувалися із давнішими мотивами і темами, повторювали, по суті, процес літературної обробки, який вони проходили у книжній словесності. «Але виходячи відси в широкий масовий оборот, вони підпадали ще глибшому, довшому і затяжнішому перероблюванню в тім же напрямі комбінування і перемінювання в щось нове третє в своїх сполученнях з матеріалом усним» [7, с. 18].

М. С. Грушевський бачив бачив тісний, іноді нерозривний зв'язок – певну дифузію, «ендосмос і екзосмос» між усною та писаною традицією (слідом за М. Драгомановим він називав процес просочування із зовнішньої сфери всередину середовища та зворотній процес – просочування із середовища назовні) [10, с. 67]. Зустрічі та боротьба різних культур, сполучення різних релігійних доктрин, цивілізаційних течій, культурних комбінацій за часів чорноморсько-дунайської доби (IV–IX ст.) – ці чинники, на думку М. С. Грушевського, формували синкретичний духовний світ наших предків, що вбирали культурні елементи з усіх цих зразків, «мали нагоду черпати обома руками з джерел східних і західних... в різних формах і варіантах» [5, с. 7].

Методологічну основу для вивчення національної літератури М. С. Грушевський вбачав у працях О. Веселовського, підтримуючи його теорію про «зустрічні течії», згідно з якою запозичення можливе тільки при існуванні готових аналогічних образів і настроїв. «Чуже немислиме без суголосного у тій сфері, яка його приймає» [6, с. 94], – наголошував учений. Він був глибоко переконаний у тому, що «при всіх запозиченнях і наверствуваннях все-таки приходиться рахуватися з існуванням старшої суголосної «основи», на котрій осідають чи вплітаються такі пізніші сторонні наверствування» [5, с. 7]. Результати досліджень над писемними джерелами були точніші й конкретніші, ніж над усними паралелями. Проте М. С. Грушевський застерігав, що впливами писемної літератури справа не вичерпується: аналіз їх лише окреслює контури для неминучого і конче потрібного для української літератури дослідження контактів усної творчості, далеко багатшої й ширшої, ніж сфера книжних впливів. Лише так буде вивчена «незмірно цікава культурна і літературна робітня, в котрій працював наш нарід [...], залежність нашої творчості від тих світових огнищ, у котрих ішла найживіша літературна праця, перероблювання її витворів і промінювання нашої творчості на периферії» [5, с. 7]. М. С. Грушевським було розвинено положення І. Я. Франка: потрібно висвітлити не лише впливи й запозичення, а й другий бік цього питання: ступінь «одомашнення або органічного засвоєння інтернаціональних, мандрівних тем українським елементом» [5, с. 7]. Варто послідовно вивчати природу українського письменства за його власними внутрішніми закономірностями.

М. С. Грушевський, розглядаючи оригінальну літературу, визнав переважну роль візантійських впливів та дійшов висновку, що часто нібито оригінальні писання є переробкою, парафразом візантійських або болгарських творів, «так що нелегко буває протягнути границю між таким «оригінальним» писанням і тими перекладеними творами, які підпадають на нашім ґрунті різним переробкам, додаткам, інтерполяціям (вставкам)» [6, с. 97]. Міжлітературні імпульси втрачають у творі характер чужорідності та

інтерпретуються як органічний, функціонально зумовлений складник. Якщо певних пам'яток у національному процесі не було, М. С. Грушевський радив звертати увагу на неукраїнські матеріали, оскільки вони «відбивали ті літературні, ті книжні течії, які захоплювали собою й Україну» [6, с. 98]. Дослідник, як і І. Я. Франко, йшов за теорією «кругів» – ідеєю, яку висловив М. Драгоманов, а згодом розвинув Ф. Гребнер, та деталізує завдання порівняльно-історичного дослідження: на його думку, окрім анатомії тем, треба мати на увазі їхню фізіологію [7, с. 20].

«Історія української літератури» М. С. Грушевського продемонструвала «європейськість» і радикально змінила дослідницьку парадигму в Україні, оскільки вона підтверджувала, що вітчизняна література є не лише часткою історичного та соціального буття народу, але й наслідком її контактів і зв'язків з іншими літературами світу. За концепцією М. С. Грушевського вона постає як самодостатня художня система, що акумулює в собі риси характеру українського народу, демонструє їх своєрідність і спадковість, здатність до трансформацій. Порушені вченим питання розвитку традицій національних культур, літератур, збереження національної ідентичності та пошук власного місця в колі новітніх суспільних та культурних структур актуальні і в наш час.

Анотація. У статті автором обобщено специфіку літературознавчої методології М. Грушевського як дослідника української літератури. Виявлено, що учений прибігав до методології культурно-історичної школи, застосовував сукупність методів для визначення самобитності української літератури та літературних впливів на її розвиток. В арсеналі вченого – порівняльно-історичний, історико-системний, порівняльно-типологічний методи дослідження. М. Грушевський реалізував системний підхід до вивчення літератури.

Ключові слова: література, метод дослідження, методологія, системний підхід.

Abstract. In the article the author summarizes the specifics of the literary methodology of M. Hrushevsky as a researcher of Ukrainian literature. It is revealed that the scientist resorted to the methodology of the cultural-historical school, applied a set of methods to identify the originality of Ukrainian literature and literary influences on its development. In the arsenal of the scientist – comparative-historical, historical-systemic, comparatively-typological methods of research. M. Hrushevsky implemented a systematic approach to the study of literature.

Key words: literature, research method, methodology, systematic approach.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Академік М. С. Грушевський – видатний український вчений-історик і літературознавець, громадський діяч. *Вісник АН України*. 1992. № 1. С. 3.
2. Александрова Г. «Історія української літератури» М. Грушевського: проблеми національної ідентичності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна*. 2014. Вип. 41. С. 8–11. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2014_41_4.
3. Алексієвець М., Алексієвець Л. Михайло Грушевський в українському національному відродженні. *Русалка Дністрова*. Тернопіль, 1996. 16 вересня. С. 1.
4. Антонович М. До дискусії навколо М. С. Грушевського. *Український історик*. 1991–1992. № 3–4, № 1–2. С. 370–379.
5. Білокінь С. Михайло Грушевський. *Літературна Україна*. 1988. 21 липня (№ 29). С. 7.
6. Верстюк В. Ф., Пиріг Р. Я. М. С. Грушевський: Коротка хроніка життя та діяльності. К. : Либідь, 1996. 144 с.
7. Винар Л. Михайло Грушевський – історик України. *Михайло Грушевський. Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського*. Львів : НТШ, 1994. С. 13–32.
8. Владига О. М. Становлення Михайла Грушевського як джерелознавця (студентські роки). *Вісник Черкаського університету. Серія : Історичні науки*. 2011. № 212. С. 33–39. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuI_2011_212_7.
9. Гомотюк О. Михайло Грушевський – архітектор науки про українство. *Психологія і суспільство*. 2010. № 2. С. 26–52.
10. Грушевський М. С. Історія української літератури : у 5 т. К.; Львів, 1923. Т. 1. 360 с.